

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ЦІННІСНА ДЕТЕРМІНАНТА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Досліджено сутнісні характеристики української національної ідеї. Проаналізовано національну ідею українського народу у ціннісному вимірі. Визначено особливості інтерпретації національної ідеї у науковому дискурсі. Обґрунтовано корелятивність розвитку національної ідеї та державотворчого процесу в Україні.

Ключові слова: національна ідея, державотворення, цінності, національна свідомість, духовна культура.

Актуальність проблеми. Протягом історичного поступу української нації державотворчий процес набував різних форм та змістовного наповнення. Як відомо, характер державотворення обумовлений низкою чинників, зокрема економічними, політичними, правовими, соціокультурними та ін. На наше переконання, інтегральним світоглядним тлом становлення держави є національна ідея, яка являє собою проект розвитку певного народу як суб'єкта історії.

У нашому дослідженні ми ставимо за **мету** розглянути ціннісний аспект української національної ідеї як підґрунтя державотворення.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Національна ідея, на думку Н. Левченко, це перш за все ціннісна категорія, феномен духовної культури, який не варто обмежувати лише політичним її компонентом. Тому доречно стверджувати, що українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється в українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які складають сьогодні українську політичну націю [1, с. 2–3]. Отже, національна ідея становить проект розвитку саме політичної нації як поліетнічної спільноти, функціонування якої ґрунтується на демократичних принципах, культурному плюралізмі, захисті національних інтересів у різноманітних сферах.

Можна погодитися з думкою О. Гриніва про те, що національна ідея логічно виводиться з національної мрії і являє собою концентровано оформ-

лену під впливом національної еліти суть нації як певної людської спільноти та визначає її роль у світовому процесі [2, с. 6].

Продовжуючи вказані роздуми, зазначимо, що національна ідея конкретизує національну мрію, екстраполюючи її у практичну площину розвитку певної нації та становлення її державності. На наше переконання, національна ідея є духовно-ціннісною основою державотворчого процесу, напрямом розвитку етнонаціональної спільноти.

Аналізуючи сутність національної ідеї, відомий український дослідник О. Куць визначив низку її функцій, які відіграють важливу роль як у націотворенні, так і у державотворенні. Зокрема до таких функцій він відносить такі: етнонаціотворчу (визрівання у людській спільноті потреби у самоорганізації в окремий етнос); інтегруючу (згуртовує в єдину спільноту різні етноси); ідентифікаційну (сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та їх представників); культурологічну (з народної культури формує загальнонаціональну культуру); аксіологічну (орієнтація на певні цінності, що впливають на свідомість спільноти); державотворчу (усвідомлення необхідності створення політичних інституцій та їх функціонування) [3, с. 100].

У контексті нашої наукової розвідки особливу увагу варто приділити аксіологічній функції національної ідеї. Вочевидь, національна ідея ґрунтується на низці цінностей, які спрямовують певний народ до омріяної мети — побудови незалежної держави, облаштування етнонаціонального буття у неповторний спосіб, притаманний тільки цій спільноті. Національна ідея стає об'єднавчим чинником стратегічного розвитку народу лише тоді, коли цінності, що в ній закладені, поділяють як еліта, так і пересічні громадяни.

Водночас особлива роль у розробленні та втіленні національної ідеї належить еліті суспільства — інтелектуальній та політичній меншості, яка здатна повести за собою неактивну більшість і, проявляючи політичну волю, духовну силу, реалізовувати цінності та пріоритети національно-державницького розвитку. З цього приводу видатний український мислитель В. Липинський зазначав, що керівництво в перетворенні усякого пасивного, хоча й відмінного від інших, але часто національно несвідомого колективу в організовану, усвідомлюючу себе націю, і керівництво у творенні нових форм громадського життя вже усвідомленої нації скрізь і завжди виконує певна активна меншість, яка завдяки своїй моральній і матеріальній силі висувається на чолі нації і творить динамічні — матеріальні і духовні — громадські цінності, що потім переймаються і присвоюються пасивною більшістю нації, об'єднуючи її весь час в один суцільний, усвідомлюючий себе національний організм [4, с. 10].

На переконання фахівців, національну ідею можна інтерпретувати як стратегічну мету національного прогресу, породження і виразник національної самосвідомості. У цьому визначенні містяться дві важливі складові національної ідеї. Перша полягає в тому, що національна ідея — це форма ментального осягання нацією свого психологічно-культурного змісту, тобто характерного темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, відношення до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй, яку відносять до поняття «національна самосвідомість». Друга — це форма ментального осягання корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які із останніх випливають. Отже, національна ідея є сумою «національної самосвідомості» та «стратегічної мети національного прогресу» [5, с. 48].

Відповідно розвиток та осягнення національної ідеї у вітчизняному соціокультурному просторі потребує підвищення рівня національної самосвідомості народу, її прояву у державно-політичній діяльності, повсякденних поведінкових практиках. Національна ідея, в свою чергу, є підґрунтям існування національної свідомості та самосвідомості, духовним стрижнем державотворення.

На основі національної свідомості базуються досягнення національних інтересів, цінностей, історичної долі. Звідси бажання зберегти ці особливості, не піддатися асиміляції, розвивати національну культуру, розвивати традиції, звичаї, прагнення до економічного та політичного суверенітету, створення національної держави, громадянського суспільства. Тому національна свідомість є конституційною основою нації [6, с. 119].

На нашу думку, на основі цінностей, закладених у національній ідеї, повинна формуватися стратегія розвитку держави, пріоритетні напрями її позиціонування на міжнародній арені. Як зазначає О. Луцків, українська національна ідея — це не лише програма дій на завтра, засвоєння і збереження набутків минулого, його історичних, традиційних інституцій, а й науково обґрунтовані, сконсолідовані, інноваційні та інтеграційні спрямування сучасників у світоглядному, мотиваційно-ціннісному та інших духовно-інформаційних і просторово-часових вимірах [7, с. 209–210].

Реалізація національної ідеї повинна мати конкретний зміст, наповнюватися практичними кроками у розбудові Української держави. Українська національна ідея та відповідно державницький вітчизняний поступ мають ґрунтуватися на таких цінностях та пріоритетах, як соціальна справедливість, рівність усіх громадян перед законом, свобода життєвих стратегій, повага до національно-культурних традицій українського народу та етнопонаціональних спільнот, що мешкають на її теренах, демократизм у всіх сферах суспільного життя, втілення моральних норм у соціальних відносинах тощо.

На переконання В. Пасічника, ієрархію національних цінностей та систему національних пріоритетів визначає переважно національний ідеал. Цінності та пріоритети формують життєві орієнтації нації й людини у світі, а отже, є результатом поєднання власного та запозиченого загальнолюдського досвіду, що став національним надбанням [8, с. 62].

З цього приводу слушно зауважує А. Фартушний, що українська національна ідея — це ієрархізована система духовних вартостей, що об'єктивно склалася у процесі етногенезу й націогенезу автохтонного населення Подніпров'я і Подністров'я і котра адекватно відображає реальні умови існування цього населення [9, с. 29].

Свого часу, розмірковуючи над вказаними проблемами, розкриваючи мету національного розвитку, його ціннісні пріоритети, М. Драгоманов намагався наповнити національні традиції сучасним суспільно-політичним змістом. На думку вченого, провідним завданням визвольного руху України мусить стати її повернення до сім'ї вільних і культурних європейських народів, до цінностей та засад сучасної цивілізації, з розвитком якої Україна була міцно пов'язана в минулому. Наголошуючи на життєвій необхідності «європеїзації» українського національного руху, М. Драгоманов порівнював історію України з національно-визвольними рухами інших народів Європи. Минуле і майбутнє України М. Драгоманов бачив у європейському суспільно-політичному просторі, закликав не перебільшувати реального значення рис національної «окремішності» українців від сусідніх народів, вирізняти за цими зовнішніми рисами спільні інтереси та тенденції загальноєвропейської інтеграції. Він був упевнений, що єдиний слушний шлях поступу українців — це рух до європейської цивілізації [10, с. 35–36].

Як і за часів М. Драгоманова, ключовим питанням для прискорення державотворчих трансформацій в Україні на сьогодні є тривалість процесу розуміння та сприйняття європейських цінностей усім українським суспільством, в усіх регіонах. Адже усвідомлення громадянами цих цінностей та їхнього значення для кожного здатне запустити процес масштабніший, аніж підписання угод чи договорів. Тобто процес євроінтеграції знизу. Саме світогляд громадян, а не географічні межі формують нині кордони європейського цивілізаційного простору [11, с. 38]. Важливо, щоб вітчизняна національна ідея містила європейські демократичні цінності, які б сприймалися й реалізовувалися у різноманітних сферах суспільного буття.

Аналізуючи сучасні інтерпретації національної ідеї як ціннісного підґрунтя державотворення, варто навести позицію вітчизняного дослідника О. Ляшенка, який вважає, що українська національна ідея повинна стати політичним проектом майбутньої нації, смисложиттєвим чинником націо-

нального розвитку. Відтак національну ідею слід вважати ідеєю нації як спільноти з такими характеристиками:

- 1) поліетнічна, консолідована інститутом громадянства, приналежність до України як спільної Батьківщини;
- 2) свідомо своєї політичної мети — побудови незалежної, економічно міцної та соціальної, демократичної, правової держави;
- 3) об'єднана спільністю історичної долі, мовою, культурними традиціями, толерантністю корінного, українського етносу щодо численних етнічних груп [12, с. 253].

Для того щоб національна ідея стала дієвою основою успішного модернізаційного проекту, вона мусить відповідати певним вимогам. Першою з них є її відповідність таким цінностям, як національний інтерес та національний менталітет. Національна ідея зароджується та виникає в масовій свідомості як певна потреба, необхідність. Необхідність породжується чинниками життя народу і країни — економічними і політичними відносинами в суспільстві, культурою та історією народу, його прагненням до певного сценарію свого майбутнього, які стають своєрідним емпіричним підґрунтям формування національної ідеї. Спроби довільного конструювання національної ідеї приречені на провал [13, с. 140].

Можна стверджувати, що сучасний державотворчий процес в Україні потребує модернізації уявлень про національну ідею, внесення певних коректив до її ціннісного наповнення. Так, М. Розумний виокремлює три групи чинників, що визначають динамічність та конструктивність розвитку національної ідеї. Перша група — це дія когнітивних чинників суспільної свідомості, котрі сфокусовані в самому понятті «ідея». Повноцінний розвиток національної ідеї можливий як відновлення здатності оформлювати свій досвід, своє сприйняття дійсності в певній оптимізованій стратегії поведінки. Модернізована національна ідея — це новий суспільний орієнтир української нації. У ній мають знайти своє узагальнене вираження корінні проблеми буття спільноти, в якій вони знайдуть своє образне, логіко-понятійне та практично-вольове розв'язання. Нація у цьому випадку виступає суб'єктом, наділеним невід'ємними властивостями кожного суб'єкта — свободою й творчістю. Друга група чинників умовно може бути об'єднана під назвою національної генетики. Для людини природним є бачити себе чужими очима. Ідентичність звичайно розглядають як сукупність основних аспектів суспільного самоусвідомлення людини. Ідентичність дорівнює належності до спільноти. Нарешті, третя група чинників — цивілізаційна динаміка, адже ми живемо в час, коли величезні маси людей перейшли від стану спокою до стану руху [14, с. 401–404].

Ціннісне наповнення сучасної інтепретації української національної ідеї викликає багато суперечок та дискусій. Разом з тим, на думку фахівців, формуючи національну ідею, закладаючи в її основу прогресивну національно-державну ідеологію, не враховується те, що в сучасних умовах непродуктивно вкладати в зміст національної ідеї, з одного боку, можливість концептуально-психологічної експлуатації низки архаїчних символів і консервативних ідей, а з другого — однобічну орієнтацію на вестернізований лібералізм та культ безнаціональних цінностей «горизонтального світогляду». Подолання зазначеної проблеми може повноцінно відбутися лише в напрямку «третього шляху», згідно з яким необхідно враховувати як культурну своєрідність України, так і глобальні тенденції сучасного світу [15, с. 211].

У контексті державного будівництва національна ідея повинна бути інтеграційним світоглядним підґрунтям, на основі якого консолідується політична нація, створюється проект розвитку країни на майбутнє. Як слушно зауважує дослідник М. Безотосний, на суспільному рівні необхідна наявність спільних цінностей, що є передумовою об'єднання індивідів у спільноту. Потрібен синтез цінностей у єдину систему для створення ідеалів. Передумовою зародження консолідаційної ідеї є усвідомлена єдність, яка дозволяє індивідам ототожнювати себе з нацією. Якщо спільні цінності, ідеали та усвідомлена єдність є передумовою об'єднання нації, то засобом її консолідації є політичний ресурс [16, с. 70].

Висновки. Отже, національна ідея українського народу має базуватися на історичному, культурному, духовному, ментальному підґрунті. Лише в цьому випадку вона буде сприйнята широкими верствами населення та стане основою втілення державницького проекту. Аксіологічною основою національної ідеї мають бути як цінності демократичного гатунку, так і духовно-культурні традиції та пріоритети нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левченко Н. В. Національна ідея як чинник державотворення в Україні / Н. В. Левченко // Теорія та практика держ. управління. – 2009. – Вип. 2. – С. 66–75.
2. Гринів О. Українська національна ідея як проблема науки / О. Гринів // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – Вип. 9. – С. 4–8.
3. Куць О. М. Усвідомлена незалежність: як/чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії) : монографія / О. М. Куць. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 368 с.

4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – К. ; Філадельфія, 1995. – 470 с.
5. Дузь-Крытченко О. П. Українська національна ідея: якою їй бути? / О. П. Дузь-Крытченко, Е. М. Лисицин // Зб. наук. пр. Центру воєнно-стратег. досліджень Нац. ун-ту оборони України ім. Івана Черняхівського. – 2014. – Т. № 3. – С. 45–49.
6. Лавриненко С. О. Проблема формування національної свідомості сучасної молоді / С. О. Лавриненко // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Сер.: Філософія. Культурологія. – 2011. – № 2. – С. 117–120.
7. Луцків О. М. Українська національна ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори / О. М. Луцків, Н. М. Попадинець // Регіон. економіка. – 2011. – № 3. – С. 209–211.
8. Пасічник В. М. Суть та структура національної ідеї / В. М. Пасічник // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 36. – С. 60–67.
9. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей / А. Фартушний // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1999. – Вип. 1. – С. 12–37.
10. Погребняк В. Громадянське виховання: Українська Національна ідея у творчості Михайла Драгоманова / В. Погребняк // Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 60. – С. 30–42.
11. Віннічук О. В. Особливості трансформації політичних цінностей українського суспільства у постреволюційний період / О. В. Віннічук // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. – 2015. – № 1. – С. 33–40.
12. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. С. Власюк та ін. ; за ред. В. С. Крисаченка. – К. : НІСД, 2004. – 648 с.
13. Пірен М. Архетипові засади становлення та розвитку української національної ідеї / М. Пірен // Публ. управління: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 136–143.
14. Розумний М. Національна ідея: відкритість новому й світу як інтеграційний орієнтир українського суспільства / М. Розумний // Україна на шляху до Європи / [упоряд. В. І. Шкляр, А. В. Юричко]. – К. : Етнос, 2006. – С. 395–409.
15. Козловець М. Національна ідея як рефлексія національно-культурної ідентичності / М. Козловець, Ю. Ковтун // Гілея : наук. вісн. – 2013. – № 73. – С. 210–212.
16. Безотосний М. Національна ідея – основа консолідації українського суспільства на сучасному етапі / М. Безотосний // Рідний край. – 2013. – № 2 (29). – С. 69–72.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ КАК ЦЕННОСТНАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Калиновский Ю. Ю.

Исследованы сущностные характеристики украинской национальной идеи. Проанализирована национальная идея украинского народа в ценностном измерении.

Определены особенности интерпретаций национальной идеи в научном дискурсе. Обоснована коррелятивность развития национальной идеи и процесса государственного строительства в Украине.

Ключевые слова: *национальная идея, государственное строительство, ценности, национальное сознание, духовная культура.*

NATIONAL IDEA AS VALUE-DETERMINANT OF STATE-CREATION PROCESS IN UKRAINE

Kalinovsky Y. Y.

Investigated the essential characteristics of the Ukrainian national idea. It is proposed to interpret national idea as a strategic goal of national development and conceptual ground state processes in Ukraine. Defined the components of the national idea: the first is that the national idea is a form of mental comprehension nation's psychological and cultural content, the second component reflects the fundamental value of existence of the people and especially its existence.

Analyzed national idea of the Ukrainian people in terms of values. In particular, the Ukrainian national idea and in accordance state domestic progress should be based on values and priorities such as social justice, equality of all citizens before the law, freedom of life strategies, respect for national and cultural traditions of Ukrainian people and ethnic communities living on its territory, democracy in all spheres of public life, the embodiment of moral norms in social relations etc.

Defined features interpretations of the national idea in the scientific discourse. It was shown that national unity is interpreted as political, cultural, spiritual and ethno-mental characteristics. Specifies the functions of the national idea, among which are crucial ethno-nation-creation, integrating, identity, cultural, axiological and state-creative. It is alleged that the strategic goal of implementation of the national idea is to build an independent state. It is proved that the national idea is the uniting factor of strategic development only when values that it laid shares both elite and ordinary citizens.

Grounded correlativity ideas and development of the national state building process in Ukraine. The national idea has to modernize accordance with the requirements of today while keeping the spiritual values of the Ukrainian people. The national idea is the basis of effective statehood modernization project if meets the following requirements: democratic, progressive, spirituality. In modern conditions the national idea as the state-project should not absorb archaic symbols and conservative ideas and focus on purely liberal (globalized, denationalized) values. Ukrainian national idea should be based on historical, cultural, spiritual, mental and motivated implemented in specific projects of development of the state.

Key words: *national idea, state-creation, values, national consciousness, spiritual culture.*

